

[itobiad], 2020, 9 (2): 1092/1126

**Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP'nin Siyasal Politikası
Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)**

An Evaluation on CHP's Policies throughout the Transition to Multi-
party Political Life (1938-1950)

Mustafa SALEP

Dr., Kayseri

mustafasalep1980@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6560-7629

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 26.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 26.04.2020
Yayın Tarihi / Published	: 16.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: SALEP, M . (2020). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP'nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (2) , 1092-1126 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/625415>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİÇİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP'nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin tanığıdır. 1923 yılındaki resmi kuruluşundan sonra CHP, 1950 yılı genel seçim sonuçlarına kadar tek başına iktidarda kalmıştır. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri başlangıçta başarısız olmuş ancak, 1945 yılında ikinci bir siyasi partinin kuruluşundan sonra çok partili siyasal hayat, resmen ve fiilen başlamıştır. Bu makalede, çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde CHP'nin konumu, kurultay zamanlarında yapılmış olan çalışmalar, parti üyelerinin ve halkın taleplerine yönelik CHP'nin politikası, partinin siyasi ve idari/yönetimsel politikası üzerinde durulmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanmış olan iç ve dış baskılar nedeniyle halkın zor duruma düşmesi, CHP'yi başta kendi mensupları olmak üzere halkın isteklerine yönelik çeşitli tedbirlere yöneltmiştir. Partiye yöneltilen eleştirilere karşılık yürütülmüş olan siyasi ve idari/yönetimsel politikalar, başarılı olamamıştır. Çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde CHP'nin siyasi ve idari politikaları, çalışmamızda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Genişletilmiş Özet

Devletin kurulduğu ilk günlerden itibaren, devletin varlığını tamamlayan organlar da oluşturulmaya başlanmıştır. İnsanlık tarihi boyunca kurulmuş olan devletler, yönetim usullerine göre kendi organlarını ve teşkilatlarını oluşturmuştur. Monarşi ile idare edilen devletler, yönetim şekliyle bütünlük bir devlet teşkilatı oluşturdukları gibi cumhuriyet ve demokrasi ile yönetilen devletler de kendi yönetim şekillerine uygun teşkilat yapılarını oluşturmak durumunda kalmışlardır. Kimi devletlerin tarih içerisindeki serüvenlerine bakıldığında, yönetim şekli ile oluşturulan teşkilatların zaman zaman uygun olmadığı söylenebilir. Bunda, devleti yönetenler ile toplumun ve toplumdaki etkin güç odaklarının yapısı ve bunların yönetim şekline yaklaşımının doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, cumhuriyeti ve demokrasiyi yönetim sistemi olarak kabul eden devletler de bu usule uygun idari, siyasi ve hukuki kurumlarını kurmak durumunda kalmışlardır. Bu kurumların çeşitliliğinin de insanlık tarihinin gelişimi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Nihayet, cumhuriyet ve demokrasi ile yönetilen devletlerde siyasi partilerin, seçimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının

mevcudiyeti, nitelikleri ve gelişimleri zamanın değişimi ile çeşitlilik arz etmiştir.

Bu makalede, çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi ve idari politikaları üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili detaya geçmeden, 20. yüzyıldaki siyasal süreci kısaca özetlemekte fayda görmekteyiz. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı ile birçok ülkenin sınırlarının değiştiğini, milyonlarca insanın çeşitli mağduriyetlerle karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek istenen şartlar, sonuçsuz bırakılmıştır. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi ile yeni devletin temelleri atılmış, millet egemenliğini öngören bir yönetim sisteminin de oluşturulması amaçlanmıştır. Milli Mücadele, yokluk ve imkânsızlıklara rağmen bir milletin elde etmiş olduğu başarıyı göstermesi bakımından önemlidir. Cumhuriyetin ilanıyla yeni Türk Devleti'nin siyasal rejimi belirlenmiş, halkın yönetime katılması amaçlanmıştır. Meşrutiyet döneminde örnekleri bulunan partilerin yeni dönemdeki siyasal sistemle devamlılığı sağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili hayata geçiş sürecinin ilk siyasal partisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu parti, 1950 yılına kadar devlet yönetimi ile bütünleşik bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle 1936- 1939 yılları arasında parti genel sekreterinin içişleri bakanı olması ve parti il başkanlarının da vali olmaları buna açık birer örnektir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan sonra iki defa çok partili siyasal hayata geçiş denemesi yapılmış ancak, başarılı olunamamıştır. Bu durum, demokratik siyasal yaşam açısından önemli bir eksiklik olarak bir süre devam etmiştir. 1945 yılına kadar tek başına yönetimde söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşamıştır. Cumhuriyetle yönetilen bir ülkede tek partinin olması, hem iç hem de dış dünyada ciddi eleştirilere neden olmuştur. Bu durumu bizzat kendi bünyesinde yaşayan Cumhuriyet Halk Partisi, parti kurultaylarına önem verdiği gibi teşkilatlarına göndermiş olduğu genelgelerle üyelerin, delegelerin ve vatandaşların isteklerine, taleplerine önem verilmesi konusunda uyarılarda bulunmuş, söz hakkının kısıtlanmaması konusu üzerinde durmuştur. Teşkilatların bu konularda uyarılması, tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin halktan uzaklaşmama ve eleştirileri en aza indirme arzusunda olduğunu göstermektedir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel sıkıntılar yaşayan Türk halkı, tek parti döneminde yaşanan çeşitli baskılar nedeniyle bunalmış, II. Dünya Savaşı ile

birlikte bu bunalım doruk noktaya ulaşmıştır. Yaşanan bütün bu sıkıntılar, halkın büyük çoğunluğunun Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşmasına neden olmuştur. Savaş yıllarında yaşanan kıtlık ve yokluk da, bu uzaklaşmayı derinleştirmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda savaş dışında kalmayı tercih etmiş olmasına rağmen, önemli miktarda askerini savaşa hazır tutmak zorunda kalmıştır. Bu durum, ülke ekonomisini oldukça sarsmıştır. Diğer taraftan çeşitli demokratik uygulamalarla yönetilen devletlerin savaşta başarılı olması, Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Çok partili siyasal hayata geçişte etkili olan bu durum, tek parti döneminin kapanmasına katkı sağlamıştır. Demokrasinin yaygın olarak konuşulmaya başladığı bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, yeni partilerin kurulmasına izin verileceğine dair açıklamalar yapmaya başlamıştır. Bu açıklamalar, iktidar partisinin murakabesi açısından önemli olan çok partili siyasal sürecin başlamasını hızlandırmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin millettan uzaklaşmamak ve milletin eleştirilerini en aza indirmek için parti teşkilatlarını uyardığı ve bu süreçte yenilenme isteği içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Amerika'daki siyasi partiler hakkında bilgi toplaması da bunun bir delili sayılabilir. 1945 yılında ikinci bir siyasi partinin kurulmasına izin verilmesi ile çok partili siyasal hayatın da önü açılmıştır. Kendi içerisinde ayrılan milletvekillerinin de içinde bulunduğu yeni ve farklı siyasi partilerin kurulması, halkın uzun süredir beklediği bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. İktidara alternatif partilerin bulunması, milletin olumlu ve olumsuz tercihlerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Kısa aralıklarla büyük savaşlara katılan bir millet, yokluktan ve imkansızlıklardan kurtulabilmek amacıyla kurulan diğer siyasi partilere birer umut ışığı olarak bakmıştır. İdari baskının ve kıtlığın yaşandığı bir dönemden sorumlu olarak Cumhuriyet Halk Partisi gösterilmiş, partinin kendini yenileme çabaları milletin büyük çoğunluğu tarafından yeterli görülmemiştir. Bunu fark eden Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili siyasal sürecin başlamasından sonra da mücadele sergilemiş ancak istediği başarıyı elde edememiştir. Nihayet, 1950 genel seçimlerini kaybederek iktidarı Demokrat Parti'ye teslim etmek zorunda kalmıştır. Bu makalede, çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde yaşanan siyasi, idari ve yönetsel gelişmeler ile gelişmelere karşı toplumun yorumu ve tercihi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: CHP, 1938- 1950, Kurultay, Politika, Çok Partili Hayat

An Evaluation on CHP's Policies throughout the Transition to Multi-party Political Life (1938-1950)

Abstract

Being the first political party in the Republic of Turkey, Republican People's Party (CHP) is the first witness of the transition to multi-party political life. After its official establishment in 1923, the CHP remained in power alone until the general election results of 1950. The first trials for transition to a multiparty political life in Turkey initially failed, but after the establishment of a second political party in 1945, multi-party political life has been officially and actually launched. Particularly due to the internal and external pressures experienced during the Second World War, the CHP was forced to engage in various political measures aimed at public demands, especially its own members. Despite the criticisms directed against the party, the political and managerial policies have not been successful enough. The study analyzes the political and governmental policies of CHP in the transition process to multi-party political structure.

Extended Abstract

Beginning from the first days of the state, components maintaining the existence of the state have also started to be created. States that have been established throughout the history of mankind have created their own units and organizations according to the management procedures. Just as the governments governed by the monarchy formed a state agency integrated with the form of government, the states governed by the republic and democracy also had to create organizational structures that were in line with their forms of administration. Given the adventures of some states in history, it can be said that the organizations created with the form of management have not been suitable from time to time. In this, it can be said that the structure of the government and the society and the effective power focuses in the society and their approach to the management style are directly related. Therefore, the states that accepted the republic and democracy as a management system had to establish administrative, political and legal institutions in accordance with this method. We can say that the diversity of these institutions is directly proportional to the development of human history. Finally, the existence, quality and development of political parties, elections and non-governmental

organizations in the states governed by republic and democracy varied with the change of time.

In this article, the political and administrative policies of the Republican People's Party during the transition to multi-party political life are emphasized. Without going into detail about this, we would like to briefly summarize the political process in the 20th century. In this context, we can say that the borders of many countries have changed with the First World War and that millions of people are faced with various victimizations. As a result of this war, the conditions to be admitted to the Ottoman State were left without consequences. With the Grand National Assembly opened on April 23, 1920, the foundations of the new state were laid and it was aimed to establish a management system that envisages the sovereignty of the nation. National Fight for Freedom is important as it indicates the success of a nation despite the absence and impossibilities. With the declaration of the Republic, the political regime of the new Turkish State was determined and it was aimed that the people participate in the administration. It was aimed to ensure the continuity of the parties with examples in the constitutional period with the political system in the new period. In this framework, the Republican People's Party appears as the first political party of the transition to multi-party life. This party continued its activities as integrated with the state administration until 1950. Especially between 1936 and 1939, the party secretary general was the interior minister and the party provincial heads were also governors.

After the establishment of the Republican People's Party, two attempts were made to introduce multi-party political life, but they were not successful. This situation continued for a while as an important drawback in terms of democratic political life. Republican People's Party, which had a voice in the administration alone until 1945, experienced the advantages and disadvantages of being a single party. The existence of a single party in a country governed by the republic caused serious criticism both in the domestic and foreign world. The Republican People's Party, which has experienced this situation in its own right, has given attention to the demands of the members, delegates and citizens with the circulars it has sent to its organizations as well as giving importance to the party congresses, and emphasized the issue of not restricting the right to speak. The warning of the organizations on these issues shows that the Republican People's Party put great effort to stay in touch with the society and to minimize criticism during the single party period.

The Turkish people, who experienced economic, social and cultural problems, were overwhelmed by various pressures during the single party

period, and this crisis reached its peak with the Second World War. All these troubles have caused the majority of the people to move away from the Republican People's Party. The famine and absence experienced during the war years deepened this divergence. Turkey, II. Although he preferred to stay out of war in World War II, he had to keep a significant amount of his soldiers ready for war. This situation has shaken the country's economy quite. On the other hand, the fact that the states governed with various democratic practices were successful in the battle had a direct impact on Turkey. This situation, which was effective in the transition to multi-party political life, contributed to the closing of the single-party period. During this period when democracy was widely spoken İsmet İnönü, the President of the Country and Chairman of the Republican People's Party, started to make statements about the establishment of new parties. These statements accelerated the initiation of the multi-party political process, which was important for the ruling of the ruling party.

It is understood that the Republican People's Party warned the party organizations and wanted to be renewed in this process in order to stay away from the nation and minimize the criticism of the nation during the 2nd World War. They collected information about political parties in America and this can be considered as proof of this. By allowing the establishment of a second political party in 1945, the road to multi-party political life was paved. The establishment of new and different political parties, including deputies leaving their own, provided an environment where the people have been waiting for a long time. Finding alternative parties to power is extremely important in terms of revealing the positive and negative choices of the nation. A nation that participated in big wars at short intervals viewed other political parties as a light of hope in order to get rid of the absence and impossibilities. The Republican People's Party was shown responsible for a period of administrative pressure and famine, and the efforts of the party to renew itself were not considered sufficient by the majority of the nation. Realizing this, the Republican People's Party has struggled after the start of the multi-party political process, but it has not achieved the desired success. Finally, they had to surrender power to the Democratic Party by losing the 1950 general elections. In this article, the political, administrative and governmental developments in the transition to multi-party political life, and the reactions and preference of the society against these developments have been analyzed.

Keywords: CHP, 1938- 1950, Congress, Politics, Multi-Party Life

Giriş

Türkiye’de siyasi partilerin kurulması, Osmanlı Devleti’nin son dönemine ve özellikle Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde kurulan siyasi partiler, Cumhuriyet döneminde kurulacak olan siyasi partiler için birer örnek teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti’nin 1914 yılında girmek zorunda kaldığı I. Dünya Savaşı, siyasal açıdan yeni bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Bu savaşın Osmanlı Devleti açısından başarısızlıkla sonuçlanması, yeni bir mücadeleyi de zorunlu hale getirmiştir. Milli Mücadele’de elde edilen başarı, yeni Türk Devleti’nin yabancı devletler tarafından resmen tanınmasını sağlamıştır. Bu süreç aynı zamanda milletin doğrudan veya dolaylı şekilde idarede etkili olabileceği bir yönetim sisteminin kapısını aralamıştır.

Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920’de açılmasından sonra yeni devletin kurumsal alt yapısının oluşturulmaya başladığını görmekteyiz. Burada bağımsızlığın gerçekleştirilmesi en temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlık amacıyla birbirine kenetlenmiş olan millet, savaş sonrasında mevcut siyasal rejimden farklı bir siyasal rejimi askeri ve bürokratik elitin rehberliğinde kabul etmek durumunda kalmıştır. Ülkede yaşanan bu gelişmelerle birlikte, nüfusun doğrudan demokrasi usulüne imkan vermediği ülkelerde ortaya konulan temsili demokrasi usulü, milletin temsilciler belirlemesi ile uygulanmaya başlamıştır. Diğer taraftan, yeni Türk Devleti’nin cumhuriyetle birlikte kazanmış olduğu siyasal içerik, partileşmeyi de zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede siyasi partiler kurulmaya başlamıştır.

1. Kuruluşundan 1945'lere Cumhuriyet Halk Partisi

Milli Mücadele sonucunda kurulan yeni Türk Devleti’nin ilk siyasi fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın tarihi gelişimine kısaca bakmak gerekmektedir. Gazi Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922’de gazete muhabirlerine vermiş olduğu demeçte Halk Fırkası adıyla siyasi bir partinin kurulacağını açıklamıştır. Bu demeç, 7 Aralık 1922 tarihli gazetelerde yayımlanmıştır. Bu açıklamadan sonra Mustafa Kemal, halkın görüşlerini almak ve halka görüşlerini açıklamak üzere Batı Anadolu gezisine çıkmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 17; Cumhuriyet Halk Partisi 1963: 6-7; Turan 2000: 17). Halkla gerçekleştirmiş olduğu görüşmelerde Mustafa Kemal, şunlardan bahsetmiştir: “Halk Fırkası’nın asıl ruhu tam bağımsızlık ve kayıtsız ve şartsız milli egemenliktir. Bu milletin mukadderatını ellerine vereceğimiz insanlardan toplanacak meclis ve onun hükümetinin dikkatle takip edeceği dava hiçbir taraftan milletin bağımsızlığına ve hür egemenliğine göz dikilmemesinden ve bu bağımsızlık ve egemenliğe dikilecek gözleri

çıkarmaktan ibarettir (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 11).” Burada Mustafa Kemal, milli bağımsızlık ve millet egemenliğine özellikle vurgu yapmaktadır.

Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine 1 Nisan 1923'te karar verilmesiyle Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak 8 Nisan 1923'te dokuz maddeden oluşan bir seçim beyannamesi yayımlamıştır. Beynamede, yeni çalışma döneminde memleketi milli egemenliğe dayanan bir siyasi teşkilata kavuşturmak için Halk Fırkası'nın kurulacağını belirtmiş ve Meclis'teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun, Halk Fırkası'na dönüşeceğini vurgulamıştır. Beyannamenin birinci maddesinde egemenliğin kayıtsız ve şartsız milletin olduğu, halkın kendi kendini idare etmesinin esas olduğu belirtilmiş ve Millet Meclisi dışında hiçbir fert, kuvvet ve makamın millet mukadderatına hakim olamayacağı hüküm altına alınmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 8; Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 12-13; Turan 2000: 21).

Bu arada 1923 seçimlerini Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları kazanmış ve Millet Meclisi'ne gelen milletvekilleri Halk Fırkası ile ilgili görüşmek üzere 7 Ağustos 1923'te toplanmışlardır. Nihayet parti tüzüğü görüşmeleri neticelenmiş ve tüzük 9 Eylül 1923'te kabul edilmiştir. Halk Fırkası, tarihi kökenini 4- 11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi'ne dayandırmış olmakla birlikte, resmen 9 Eylül 1923'te nizamnamenin kabulü ile kurulmuştur (Tökin İ. H. 1946a: 8; Cumhuriyet Halk Partisi 1961: I/3; Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 3, 9; Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 17; Cumhuriyet Halk Partisi 1963: 5; Erer 1963: 20; Turan 2000: 7). Halk Fırkası, 9 Eylül 1923'ten sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir fırka olarak devamı sayılmaktadır (Tökin İ. H. 1946a: 7; Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 3). Halk Fırkası, 10 Kasım 1924 tarihinde yapmış olduğu grup toplantısında adının başına “cumhuriyet” kelimesini ekleyerek Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adını almıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1938a: 6). Halk Fırkası'nın ilk tüzüğünde Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş siyasi bir cemiyet olduğu belirtilmiş; “milli hakimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velayetini hakim kılmağa çalışmak”, Halk Fırkası'nın gayesi olarak belirlenmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi 1935: 3; Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 18). Halk Fırkası'nın kuruluş

düzenlemelerinde hakimiyetin millete ait olduğuna ve kanunun üstünlüğüne vurgu yapılmıştır.

Gazi Mustafa Kemal'in 29 Ekim 1923'te cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine fırka işlerini yürütmek üzere İsmet Paşa, fırka genel başkan vekilliğine getirilmiştir. İsmet Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine göndermiş olduğu genelge ile cemiyetin "ocak, bucak, ilçe ve il kademeleri" doğrudan Halk Fırkası'na intikal ettirilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 10; Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 18). Buradan, daha önce kurulmuş olan müdafaa cemiyetlerinin devri ile Halk Fırkası'nın teşkilat olarak büyümesine katkı sağlandığı söylenebilir. Bu durum, aynı zamanda cemiyetlere ait siyasal birikimin fırkaya aktarılması anlamına gelmektedir.

CHF'nin ilk kurultayı 1919 yılında toplanan Sivas Kongresi kabul edilmiş olmakla birlikte, fırkanın resmen kuruluşundan sonraki ilk kurultayı, 15 Ekim 1927'de toplanmıştır. Mustafa Kemal, kendi el yazısı ile kaleme aldığı ve altı günlük nutkunu bu kurultayda gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi 1938a: 6; Karpat 2007: 61). Bu kurultayda program tadilleri de yapılmış; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik esasları kabul edilmiştir. 10- 11 Mayıs 1931 tarihli üçüncü kurultayda ise devletçilik ve inkılapçılık (devrimcilik) esasları kabul edilmiş, nihayet bu altı prensip 5 Şubat 1937 tarihinde Anayasaya dahil edilmiştir (Tökin İ. H. 1946a: 9; Turan 2000: 30-31, 44). CHP IV. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında ise, partinin amaçladığı bütün politikaların "Kemalizm" prensipleri olduğu belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi 1935: 2). CHP programında egemenliğin bir, bağımsız ve şartsız ulusun olduğu ifade edilmiş, egemenlik hakkını ulus adına Kamutayın (Meclis) kullandığı vurgulanmıştır. Programda sayılab (milletvekili) seçimlerinde vatandaşları inandırları şahısları seçmede özgür bırakmanın demokrasinin gereğine uygun olacağı belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi 1935: 4, 6).

CHP Kurultayı partinin en yüksek mercii olup, 1950'den önce dört yılda bir toplanırken 1950'den sonra her yıl toplanmaya başlamıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası 1931: 7; Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 13). CHP'nin ilk kurultayından itibaren, çok partili siyasal hayata geçişten sonra yapılan 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine kadar gerçekleştirmiş olduğu kurultaylar, aşağıda belirtilen tarihlerde açılmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 20; Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 14; Cumhuriyet Halk Partisi 1963: 16; Kumaş 1999: 50):

- I. Kurultay: 4 Eylül 1919
- II. Kurultay: 15 Ekim 1927

- III. Kurultay: 10 Mayıs 1931
- IV. Kurultay: 9 Mayıs 1935
- I. Olağanüstü Kurultay: 26 Aralık 1938
- V. Kurultay: 29 Mayıs 1939
- VI. Kurultay: 8 Haziran 1943
- II. Olağanüstü Kurultay: 10 Mayıs 1946
- VII. Kurultay: 17 Kasım 1947

CHP'nin adının, tarihi seyir içerisinde değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Parti, Sivas Kongresi'nden 9 Eylül 1923 tarihine kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 9 Eylül 1923'ten 10 Kasım 1924 tarihine kadar Halk Fırkası, 10 Kasım 1924'ten 1935 yılına kadar Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla anılmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 19; Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu 1962: 10; Cumhuriyet Halk Partisi 1963: 14- 15; Tökin F. H. 1965: 68- 69). Türk dili üzerine yapılan çalışmalar kapsamında 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Fırkası, ismindeki fırka kelimesini kaldırarak Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır (Turan 2000: 44). Partinin adı, çok partili siyasal hayata geçiş sürecinden sonra ise herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

CHP'nin kuruluşundan sonra ikinci bir parti kurma isteği, Mustafa Kemal hayatta iken gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu kapsamda çok partili hayatın ilk denemesi olarak değerlendirilebileceğimiz Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924'te Ankara'da kurulmuş, ancak 5 Haziran 1925'e kadar siyasi hayatta kalabilmiştir (Tökin F. H. 1965: 69- 71). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, ikinci çok partili siyasal hayata geçiş denemesi ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 12 Ağustos 1930'da kurulması ile gerçekleştirilmiştir (Erer 1963: 21; Tökin F. H. 1965: 73). Bu partinin ömrü de uzun sürmemiş ve 17 Kasım 1930'da kapanmıştır (Tökin F. H. 1965: 75). Yine 29 Ağustos 1930'da Edirne'de kurulan Türk Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Partisi'nin faaliyetlerine, komünist eğilimli olması nedeniyle izin verilmemiştir (Erer 1963: 21; Tökin F. H. 1965: 75; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html). 29 Eylül 1930 tarihinde ise Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak, 21 Ocak 1931 tarihinde bakanlar kurulu kararıyla kapatılmıştır (Erer 1963: 21; Tökin F. H. 1965: 75; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html). Sonuç olarak, ülkemizde çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin ilk aşaması olarak değerlendirilebileceğimiz bu süreç, başarılı olamamıştır. Bu

yönüyle mevcut yönetim sistemi, istenen murakabe yetkinliğine kavuşturulamamıştır. Çok partili siyasal hayatın fiilen uygulanması için yaklaşık 15 yıl daha beklemek gerekecektir.

Çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin başarısız olması, iktidar partisinin murakabesini engellemiştir. Demokrasinin en temel unsurlarından birisi, hiç şüphesiz siyasi partilerin varlığıdır. Tek partinin egemen olduğu ülkelerin tam olarak demokrasi ile yönetildiğini söylemek de mümkün değildir. Tek parti sisteminde, sadece bir partinin hâkimiyeti söz konusudur. Bu sistemde demokrasinin önemli birçok müessesesi ya tamamen ortadan kalkmakta ya da işlemez hale gelmektedir (Payaslıoğlu 1952: 61). Bu çerçevede, ülkemizde çok partili siyasal hayatın başlayacağı döneme kadar olan süreci, tek partinin bütün gücü elinde tuttuğu bir dönem olarak nitelendirebiliriz. Bu dönemde, toplum üzerindeki askeri ve sivil/siyasi bürokratik baskı dayanılmaz hale geldiği gibi, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar da, bu baskıyı iyice artırmıştır. Nihayet halkın gözündeki CHP iktidarı, topluma yabancı olanların iktidarı haline gelmiştir (Yücekök 1983: 124- 125). Bu durum, CHP yöneticilerinin de dikkatinden kaçmamış, zaman zaman alınması gereken tedbirler üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

2. CHP Yönetiminin Parti Mensuplarına Yönelik Liberal Söylemi

Ülke yönetiminde tek partinin söz sahibi olduğu yıllar, parti- devlet ilişkisi açısından çeşitli değerlendirmelere tabi tutulmuştur. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, partisinin 1935 tarihli kurultayında; "Türkiye Cumhuriyeti, bir parti devletidir" açıklamasında bulunmuştur (Goloğlu 2017a: 209). CHP Genel Başkan Vekili Başbakan İsmet İnönü ise, 18 Haziran 1936'da yayımlanmış olduğu bir bildiride, parti genel sekreterliğini içişleri bakanlarının yürüteceğini, parti il başkanlığı görevlerini de valilerin yürüteceğini belirtmiştir. Aynı tarihte, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya CHP genel sekreterliğine getirilmiştir (Erer 1965: 25- 26; Turan 2000: 44; Karpat 2007: 72; Goloğlu 2017a: 211). CHP'nin altı ok ilkesi, 1937 yılında anayasaya eklenerek, parti ile hükümet arasındaki bağlantı kuvvetlendirilmiştir. Başbakan İsmet İnönü de 12 Haziran 1937'de Meclis'te yapmış olduğu konuşmada, CHP'nin hükümetten ayrı bir siyasi örgüt olmaktan çıktığını belirterek, parti ile hükümet bütünlüğüne işaret etmiştir (Goloğlu 2017a: 236- 241). Diğer taraftan 1927 yılından itibaren milletvekili adaylarını parti genel başkanı/ cumhurbaşkanı, genel başkan vekili/ başbakan ve genel sekreter belirlemiştir (Duman 2017: 211). Çok partili siyasal hayatın olmadığı ve devlet- parti birlikteliğinin sürdürüldüğü bu dönemde Türkiye, Avrupa'da Rusya, İtalya ve Macaristan'dan sonra otoriter yönetime geçen dördüncü ülke olmuştur. 1940 yılının sonunda ise Avrupa'da sadece

İngiltere, İrlanda, İsveç, Finlandiya ve İsviçre'de demokrasi uygulamalarının olduğu söylenebilir (Koçak 2016: 170- 171). Bütün bu gelişmeler tek parti döneminde, devlet- parti bağının kuvvetliliğine işaret ettiği gibi otoriter yönetim usullerinin uygulandığını da göstermektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra 26 Aralık 1938'de toplanan CHP'nin ilk olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile Mustafa Kemal Atatürk "ebedi başkan", İsmet İnönü ise "değişmez genel başkan" kabul edilmiştir. Yapılan bu değişiklikle birlikte "milli şef" dönemi de resmen başlamıştır (Turan 2000: 44; Cumhuriyet Halk Partisi 1939a: 3; Goloğlu 2017b: 8- 9). İsmet İnönü, Atatürk'ten sonra yeni bir kadro oluşturmaya çalışmış, Atatürk dönemi küskünlerini ve muhaliflerini önemli görevlere getirmiştir (Albayrak 2014: 297). Bu kapsamda Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy 9 Ocak 1939 tarihinde CHP'ye kabul edilmişlerdir (Duman 2017: 213). Atatürk dönemi dargınlarından Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Kazım Karabekir ve Hasan Rıza Soyak milletvekili yapılmışlardır. Bu politika ile parti içerisinde yumuşamanın amaçlandığı söylenebilir (Duman 2017: 212; Akşin 2017: 232).

İsmet İnönü, 6- 13 Aralık 1938 tarihleri arasında Kuzey Anadolu ziyaretinde bulunmuştur. 6 Aralık'ta Kastamonu'ya ulaşan İnönü, merkez ve ilçelerde çeşitli tetkiklerde bulunmuş, idarecilerle ve köylülerle doğrudan temasta bulunarak bölgedeki sorunları dinlemiştir. İnönü, 9 Aralık 1938 tarihinde de CHP'nin Kastamonu Kongresinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, iç ve dış politikaya ait çeşitli konular yanında devlet ile vatandaş arasındaki kaynaşmanın önemine de değinmiştir (Tinal 2017: 437- 438). İsmet İnönü, 9 Aralık 1938'de Kastamonu'da yapmış olduğu konuşmadan sonra, İstanbul Üniversitesi'nde de 6 Mart 1939 tarihinde bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada İnönü, yakın bir gelecekte hakiki halk idaresinin ve halk murakabesinin ülkede gerçekleşeceğine vurgu yapmış, partililerin halkla yakın temasta bulunmalarının önemine değinmiştir (Duman 2017: 216; Karpat 2011: 66; Akşin 2017: 232).

Diğer taraftan 1939 seçimleri öncesinde CHP, milletvekili adaylarını belirlemeye yönelik ilk kez uyguladığı parti içi demokrasi olarak adlandırılacak bir uygulama yapmıştır. Buna göre, 22 Mart 1939'da 62 ilden ulaşım koşulları uygun ve başvuru yoğunluğu fazla olan 28 ilde partinin "ikinci seçmenleri" ile toplantılar yapılması ve bu toplantılarda "ikinci seçmenlere" milletvekili adayları hakkındaki görüşlerinin sorulması planlanmıştır. Ağırlıklı olarak Halkevlerinde yerel temayülün tespiti

amacıyla yapılan bu toplantılarda, ikinci seçmenlerin hissi yaklaşım sergilememeleri tavsiye edilmiş, fayda odaklı bir değerlendirme yapmaları istenmiştir (Duman 2017: 218). İkinci seçmenlerle yapılan aday yoklamasından çıkan sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmamış, temayüle dair sonuçlar CHP genel merkezi tarafından tasnif edilmiş ve listelenmiştir. Bu yoklamalarda istisnalar hariç, sıraya giren isimlerin aday gösterildikleri anlaşılmaktadır (Duman 2017: 221). Bu durum, CHP'nin seçmenleri üzerinde etkili olmak istediğini göstermektedir.

Parti genel sekreterlerinin içişleri bakanı ve parti il başkanlarının vali olmaları usulü ise, 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin beşinci kurultayında kaldırılmıştır (Karpas 2007: 76). Böylece, 1936 yılından itibaren uygulanan devlet- parti birlikteliği son bulmuştur. Ancak, CHP Genel Sekreterinin yapmış olduğu açıklamada, valilerin üç yıldır partilerine vermiş oldukları desteğin bundan sonra da devam etmesi yönündeki ümidini dile getirdiği anlaşılmaktadır (Koçak 2016: 136). Buradan CHP'nin devlet korumasını sürekli yanında hissetmek istediği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Cemil Koçak şunları söylemektedir: "...Siz bakmayın öyle, sürekli olarak 'devlet kuran parti' söylemine; gerçekte devletin CHP'yi kurduğunu ve sürdürdüğünü söylemek çok daha gerçekçi bir saptama olacaktır (Koçak 2016: 137)." Buradan 'devlet kuran parti' söyleminin kabul görmediğini söyleyebiliriz. Nihayet, resmi olarak yürütülen devlet- parti birlikteliğinden uzaklaşmış olması, CHP'ye yöneltilen eleştirileri kısmen azaltmıştır.

CHP'nin 29 Mayıs 1939'da toplanan beşinci kurultayında, devlet ile parti ayrışması yanında 21 mebusan oluşan bir müstakil grubun oluşturulması sağlanmıştır. Müstakil Grubun başına ise Ali Nihat Tarlan getirilmiştir. Bu gruba, devlet işlerinin yürütülmesi, büyük kurultay kararlarının uygulanmasını denetleme görevi verilmiştir. Hatta hükümetten açıklama isteme, hükümeti güvenoyu istemeye zorlama gibi özellikle muhalif bir partinin yürütmesi gereken görevler de yüklenmiştir. Diğer taraftan müstakil grup başkan vekiline, parti hükümetinin başarısına yardımcı olma ve bozgunculuğu engelleme görevleri verilmiştir. Aynı kurultayda Hikmet Bayur tarafından partiye bir takım eleştiriler yöneltildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle CHP'nin beşinci kurultayında parti içerisinde kısmi bir liberalleşmenin söz konusu olduğu söylenebilir (Goloğlu 2017: 19; Ahmad 2010: 24; Karpas 2010: 475; Akşin 2017: 232; Karpas 2007: 76- 77).

Parti kurultayları CHP tarafından daima önemsenmiş ve bu çerçevede kurultayların başarılı geçmesi için çeşitli tedbirlerin alındığı görülmektedir (Uzun 2012: 107). Türkiye nüfusunun yaklaşık 17 milyon olduğu 1938 yılında, parti kaynaklarına göre CHP'ye kayıtlı üye sayısının iki milyona yakın olduğu belirtilmektedir (Cumhuriyet Halk Partisi 1938a: 9). CHP

merkez yönetimi, çok partili siyasi hayata geçilmeden önce yapacağı kurultaylarla ilgili üyelerini bilgilendirmek, üyelerin kongrelere katılımlarını sağlamak ve çeşitli siyasi konular hakkında bilgi sahibi olmalarını temin etmek amacıyla parti teşkilatlarına genelgeler, açıklayıcı/aydınlatıcı yazılar göndermiştir. CHP'nin parti üyelerine göndermiş olduğu bir beyannamede, partinin yakında ocak, nahiye, kaza ve vilayet kongrelerine başlayacağı belirtilmiştir. Üyelerin bu kongrelere katılarak düşüncelerini aktarmaları ve daha önceki kongrelerde yapılması planlanan şeylerin yapılıp yapılmadığını sorgulamaları ve öğrenmeleri istenmiştir. Hükümetin CHP üyelerinden kurulu olduğu belirtilen beyannamede, Millet Meclisi'ne gönderilen üyelerin parti üyeleri arasında yapılan seçim sonucunda gönderildiği vurgulanmış ve CHP'ye bağlılığın bu tür katılımlarla kuvvetlendirilmesi istenmiştir (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 3). Bu beyanname ile CHP'li parti üyelerinin kongrelere katılımları teşvik edilmiş, planlanan şeylerin yapılıp yapılmadığının sorgulanması istenerek parti üyelerinin aktif siyasi katılımları istenmiştir.

Parti teşkilatlarına gönderilen talimatlar yanında CHP'nin resmi yayınlarında, parti kongrelerinde halkın dilek ve isteklerini açıkça ve serbestçe söyledikleri belirtilmiştir. Halkın kongrelerde kanunlar ve kararların uygulanması konusunda düşüncelerini aktardığı ve bu dileklerin kazalardan ve vilayetlerden Büyük Kurultaya geldiğine işaret edilmiştir. Bu nedenle Kemalist rejimde halkın devlet işlerine katılımının sadece resmi mahallere münhasır kalmadığı vurgulanmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1938a: 9). Halkın ocak, bucak, kaza ve vilayet kongrelerine sunmuş oldukları dilek ve istekler, CHP Büyük Kurultayında "Dilek Encümeni" tarafından incelenmiştir (Mutlu 2013: 58). Dilek Sisteminin, CHP'nin 1931, 1935, 1939, 1943 ve 1947 kurultaylarında işletildiği anlaşılmaktadır (Mutlu 2013: 72). Dilek Sistemi, devlet-parti bütünleşmesinin en somut örneklerinden birisi olmuştur. Köylerden, nahiyelerden, kazalardan ve vilayetlerden gelen istek ve talepler, CHP Genel Sekreterliği tarafından tasnif edilerek kurultaya taşınmaktadır. Bu talepler, bakanlar ve genel müdürler tarafından görüşülerek karara bağlanmaktadır (Mutlu 2013: 62, 64; Karpaz 2010: 474). Bu sistemle CHP'nin, parti üyelerinin taleplerini kurultaylar aracılığı ile incelemek ve değerlendirmek istediği söylenebilir.

CHP Genel Sekreterliği tarafından bu sefer CHP İl Başkanlıklarına bir genelge gönderilmiştir. Bu genelgede; illerde, ilçelerde, ocak ve kamunlarda yapılacak kongrelerden bahsedilmiştir. Kongrelerin zamanının değişmeyecek şekilde tespit edilmesi, tüzüğün emrettiği şekilde

programların yapılması, seçimlerin tam bir serbestlik içinde gerçekleştirilmesi (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 4), seçilme vasfına sahip üyelerin seçilmesine mani olunmaması aksi durumda halkın partiden soğuyabileceği, kongrelerde halkın dilek ve ihtiyaçlarının dinlenmesi ve yapılanlarla yapılmayanların belirtilerek halkın aydınlatılması gerektiği vurgulanmıştır. Vali, kaymakam, nahiye müdürlerinin de kongrelere katılmaları sağlanarak gerekirse halkın aydınlatılmasına yardımcı olmaları, valilerin il başkanı olmaları nedeni ile bu vazifeleri yerine getirmede önemli olduğu vurgulanmıştır (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 5). Resmi yazılarda CHP yönetiminin parti içerisinde serbest seçimlere önem verilmesini istediği ve özellikle halkın partiden soğumaması için hassas davranılmasını öğütlediği anlaşılmaktadır.

CHP Genel Sekreterliği tarafından valilere ve CHP başkanlıklarına gönderilen bir başka yazıda; il, ilçe, ocak ve nahiye kongreleri münasebetiyle uyulması gereken kurallar ve esaslardan bahsedilmiştir. Kongrede partili yurttaşların söz söylemekte ve seçim yapmakta serbest oldukları vurgulanmıştır. Partililerin kongrelerde dileklerini açıkça söylemeleri, şikâyetlerini yapabilmeleri ve istedikleri kişileri serbestçe seçmelerinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 6). Kongrelere bütün partililerin imkan nispetinde katılmaları, toplantı esnasında partililerin istediklerini serbestçe söylemeleri için ortamın hazırlanması ve toplantı esnasında bu durumun başkanlar tarafından serbestçe dile getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 7). Bu yazı ile parti merkezinin kongrelerde parti üyelerinin serbestçe söz söylemelerini sağlamak amacıyla teşkilatları uyardığı anlaşılmaktadır. Bu uyarının CHP teşkilatları tarafından uygulanıp uygulanmadığı konusu, illerde yapılan kongrelerin incelenmesi ile ortaya çıkarılabilir. Bu da yapılacak ayrı bir çalışmanın konusu olabilir.

CHP Genel Sekreterliği tarafından valilere ve CHP başkanlıklarına gönderilen diğer bir genelgede, idarede muvaffakiyetin en önemli aracının halkın dilek, istek ve ihtiyaçlarının karşılanması, karşılanamayanlardan uygun olanların merkeze bildirilmesi ve mümkün olmayan isteklerin de bir baba şefkatiyle karşılanarak, üşenmeden cevabın vatandaşa verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türk halkının kendisine yapılan kardeşçe ve babacan hareketleri şükran ve sevgi ile anacağı hatırlatılmıştır (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 8). Kongreler gelmeden gerekli tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiş ve ocaklardan başlanarak kamun, ilçe, il kongrelerinin ilbay ve parti başkanları için kaçırılmayacak fırsat olduğu vurgulanmış ve partililerin bir araya gelmesi önerisinde

bulunulmuştur (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 9). Yine CHP Genel Sekreterliği tarafından 5 Şubat 1938'de İlbay ve CHP başkanlıklarına gönderilen yazıda, 1937 yılında ocak ve kamun kongrelerinde tespit edilen dileklerden genel sekreterliği ilgilendirenlerin ivedi olarak gönderilmesi istenmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi 1938b: 15). Bahsi geçen genelgelerden CHP yöneticilerinin halkın isteklerini karşılama ve halkın sevgisini kazanma konusunda teşkilatları uyardığı görülmektedir.

CHP Genel Sekreterliği tarafından partililere gönderilen bir yazıda ise köy ve köylünün önemine Mustafa Kemal Atatürk'ün; "köylü milletin efendisidir" sözünden hareketle bir giriş yapıldığı anlaşılmaktadır. Ülkenin yüzde yetmişinin köylerde yaşadığının belirtildiği yazıda köylünün üretmesinin, kasaba ve şehre yansıtacağını ve esnafın da köylünün isteklerini karşılamada daha çok çalışacağı vurgulanmıştır. Kongrelerin önemine değinilen yazıda, yurttaşların kongrelerden yararlanmaları istenmiştir. Halkın dilek ve isteklerinin önemli olduğu vurgulanmış (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 10), dertlerin ve dileklerin köyden kamuna, kamundan ilçeye, ilçeden il'e ve oradan da parti genel sekreterliğinde toplanacağı ve ilgili olanların bakanlıklara, yasal düzenleme yapılması gerekenlerin Meclis'e ve yapılamayanların da sebepleriyle birlikte illere bildirileceği ifade edilmiştir. Dileklerin halkın vekili olan sayıllar (milletvekilleri) tarafından kanun haline getirildiği belirtilmiştir. Kongrenin önemine değinilen bu yazı şu şekilde sonlanmaktadır: "Sayın partili kongreni sev ve ondan faydalanmasını bil. Türk vatanının az zamanda kalkınması, kuvvetlenmesi için köylü, kasabalı ve şehirli yurttaşlar iş başına...(BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 11)" Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı bu dönemde, buralardan gelecek taleplerin dikkate alınması gerektiği teşkilat mensuplarına bildirilmiştir.

CHP Genel Sekreterliği tarafından 1940'lı yıllarda yayınlanan tamimlerde parti müfettişlerinin teftişler esnasında uymaları gereken kurallar da açıklanmıştır. Kimi talimatlarda parti- halk birlikteliğini sağlamak amacıyla yapılan kongrelerin önemine dikkat çekilmiş, köy ve ocak kongrelerine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan, sevilen ve sayılan kişilerin partiye kazandırılması konusunda da çalışma yapılması gerektiği belirtilmiştir (Bal 2013: 733- 734). CHP'nin teşkilatlarına ve üyelerine göndermiş olduğu bu yazılarda ve genelgelerde, parti kongrelerine üyelerin aktif katılımları istenmiş, partililerin taleplerini de serbestçe dile getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Kongreler münasebetiyle halkın dinlenmesi ve sorunların çözümü konusunda gayret gösterilmesi ve çözülememesi

durumunda gerekli bilgilendirmenin ve aydınlatmanın vatandaşlara yapılması istenmiştir. Tek parti döneminde parti teşkilatlarının bu tür yazılarla uyarılması, CHP üst yönetiminin, partili üyelerin ve halkın gözünden düşmekten çekindiklerini göstermektedir. Bütün bu bilgiler yanında, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarındaki idari baskı, sosyal ve ekonomik sorunlar, CHP yönetimini oldukça zorlamıştır. Yaşanan iç ve dış sorunlar, halkın CHP iktidarına bakışını da doğrudan etkilemiştir.

3. II. Dünya Savaşı Yıllarında Demokratikleşme Sürecinin Seyri ve Cumhuriyet Halk Partisi

1 Eylül 1939 tarihinde Alman ordularının Polonya'ya girmesinden sonra 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı başlamış ve kısa sürede birçok yer savaş alanı haline gelmiştir (Salep 2012: 319). Diğer taraftan Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması yaparak, Batılı devletlere yakınlaşmıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonunda daha belirgin bir hal almıştır (Albayrak 2014: 297). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında her an sefere hazır bir ordu beslediği gibi dahili yönetiminde polis rejimini uygulamıştır. Bu dönemde birçok konuda sıkıntı ile karşılaşan vatandaşların, CHP yönetimine düşman olduğunu söyleyebiliriz (Eroğul 1998: 20). Nihayet İkinci Dünya Savaşı, farklı cephelerde ve bölgelerde yaklaşık altı yıl sürmüştür. Amerikan uçaklarının Hiroşima'ya ve Nagasaki'ye atom bombası atmasından sonra 2 Eylül 1945'te Japonya, teslim belgesini imzalamış ve böylece savaş sona ermiştir. Almanya ve Japonya'nın tesliminden sonra dünyanın Amerika ve Sovyet Rusya olmak üzere iki merkezli hale geldiğini görmekteyiz (Salep 2012: 320). Bu süreçte Türkiye, sosyalist bir ülke olan Sovyet Rusya yerine Amerika tarafını seçmiş ve Batıya yönelmiştir (Berber 2012: 135; Albayrak 2014: 300).

Cumhuriyetin ilanından sonra denenen çok partili siyasal hayatın uzun soluklu olmaması, Türkiye'deki demokrasinin gelişimi açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'nün, farklı zamanlarda yapmış olduğu konuşmalarda milletin murakabesine, halkın yönetime iştirakine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede İnönü, 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmada milli irade ile ilgili şunları söylemiştir: "Milletin murakabesi idare üzerinde gerçek ve fiili olmadıkça, böyle olduğuna milletçe kanaat edilmedikçe, halk idaresi vardır denilemez." Yine 1939 yılı Mayıs ayında CHP V. Büyük Kurultayı açılış konuşmasında ise şunlardan bahsetmiştir: "İyi bir halk idaresinin siyasi idarede ana prensiplerini; her nevi seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesiyle, hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin

çalışmalarında hakiki bir milli murakabenin şüphe götürmez bir tarzda bulunması ile özetleyebiliriz (Cumhuriyet Halk Partisi 1963: 37).” Bütün bunlar, CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yönetim sisteminin tam olarak demokratik olmadığına dair birer kabulü niteliğindedir. Diğer taraftan bu süreçte demokrasi kavramı, Türk basınında sıkça tartışılmaya başlamıştır. 1944 yılında Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'nde, demokrasilerin savaştan zaferle çıkacağı belirtilmiş ve dünyanın demokrasi kanalıyla alacağı yeni düzene uymak gerektiği vurgulanmıştır. Nihayet Vatan Gazetesi, 26 Ağustos 1944'ten 23 Mart 1945'e kadar kapatılmıştır. Metin Toker bunun nedenini, 26 Ağustos 1944'te gazetede atılan “Demokrat Türkiye” başlığına bağlamaktadır (Toker 1970: 31- 33). Bu bilgiler, Türkiye'nin demokrasiye geçişte önemli ve ciddi sorunlar yaşayacağına birer delil sayılabilir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1944 tarihli TBMM açılış konuşmasında; beslenme meselesinden, salgın hastalıklardan, ordunun her an hazır tutulmasından, ziraat ve hayvancılık gibi meselelerinden bahsetmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1944, Devre: VII, Cilt: 14, s. 3). İnönü, Türkiye'nin iç yönetimde milli ve demokratik bir siyaset yürüttüğünü, vatandaşlar için adaleti, vicdan ve fikir hürriyetini temel aldığına belirtmiştir. İnönü, milletin murakabesine ait delillerin Meclis çalışmalarında sıkça görülebileceğini belirtmiş, idarenin bütünüyle halk idaresi olduğunu vurgulamıştır. Demokrasiye ait prensiplerin Türkiye'nin yapısına ve özel şartlarına göre gelişeceğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1944, Devre: VII, Cilt: 14, s. 8). Cumhurbaşkanı İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihli “Gençliğe Hitap” konuşmasında ise memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin ve uygulamalarının daha geniş ölçüde hüküm süreceğini belirtmiştir (Toker 1970: 76; Uzun 2012: 104). Bu bilgiler, 1945 döneminde dünyada yaşanan gelişmelerin etkisiyle Cumhurbaşkanı İnönü'nün kafasında birden çok parti fikrinin yoğunluk kazandığına birer işaret sayılabilir. Yıllar sonra Abdi İpekçi'ye açıklamalarda bulunan İsmet İnönü, bütün rejimleri gördüğünü, demokratik rejimin totaliter idarelerin hepsinden iyi olduğunu belirtmiştir (İpekçi 1969: 77- 78). Bu bilgilerden hareketle, kişiyle bütünleşen kimi siyasi görüşlerin zamanla farklılaşabildiğini söyleyebiliriz.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde de TBMM açılış konuşmasını yapmıştır. Bu konuşmada İnönü, II. Dünya Savaşı ile ilgili gelişmelere geniş yer ayırmıştır. Demokratik gelişmeleri de değerlendiren İnönü, diktatörlüğün kabul edilmediğini ve milletin yönetimi

denetlemesinin tabii olduğunu vurgulamıştır. Ülke olarak en önemli eksikliğin iktidar partisi yanında farklı bir partinin bulunmaması olduğunu belirten İnönü, daha önceki tecrübelerin başarılı olamamasını şanssızlık olarak nitelemiştir. Mevcut Meclis üyelerinin hükümeti ciddi anlamda tenkide tabi tuttuğunu belirten İnönü, millet idaresinin bütün yönleriyle geliştirildiğini belirtmiştir. Demokrasinin milletler için ortak özellikleri olduğu gibi farklı özelliklerinin de olduğunu belirten İnönü, Türk milletinin kendine has özellikleri bulmak durumunda olduğunu belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 01.11.1945, Devre: VII, Cilt: 20, s. 7; Toker 1970: 104- 105; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1986: 3007). Cumhurbaşkanı İnönü'nün muhalif bir partinin bulunmamasına yönelik değerlendirmesi (Tökin İ. H. 1946b: 35; Goloğlu 2017b: 440), Türkiye'de çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde muhaliflere cesaret vermiştir (Toker 1970: 46; Ahmad 2010: 24- 25). Bu da toplumda psikolojik bir baskının mevcut olduğunu göstermektedir.

Bu süreçte CHP Meclis Grubu Başkanlığına sunulan bir yazıda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun dünyadaki en demokratik kanun olduğundan, milletin idarede en etkin söz sahibi yapıldığı bir durumu ortaya çıkardığından bahsedilmektedir. Demokratik usullerin yerleşmesi için Mustafa Kemal Atatürk zamanında denemelerde bulunulduğuna ancak, çeşitli nedeniyle demokrasinin tam olarak yerleşmediğine vurgu yapılmıştır. II. Dünya Savaşı ile birlikte dünyada demokratik usulleri benimseyen cephenin önemli noktalarda olduğu belirtilmiş ve demokratik gelişimin Türkiye'de de uygulanması kamuoyu tarafından talep edilmiştir (BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 1- 2). Çok partili hayata geçiş kararında dünyadaki gelişmelerin baskısı kadar, iç kamuoyu baskısının da çok önemli bir fonksiyon üstlendiğini söyleyebiliriz. Özetle kamuoyu, tek parti sisteminin değişmesini istemiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte demokrasinin farklı bir içeriğe kavuştuğunu görmekteyiz. Savaş yıllarında temeli atılan ve savaş sonunda kurulan Birleşmiş Milletler, uluslararası barışın tesisini öncelikli hedefleri arasına koymuştur. Bu süreçte demokrasi, muhteviyat olarak güç kazanmıştır. Yönetimde çoğulculuk, katılımcılık, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlık hakları, çok kültürlülük, ırkçılığın reddedilmesi, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ilkesi gibi birçok özellik demokrasiye ve demokratik devletlerin gündemine girmiştir (Ekinci 2004: 26). Bu durum, demokrasinin güç kazanmasına katkı sağlamıştır. Diğer taraftan modern siyasetin en belirgin kurumu siyasi partiler olmakla birlikte, siyasete katılma genişledikçe bu katılmayı örgütleyecek siyasi partilerin kurulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Huntington- Dominguez 1975: 65).

Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, aynı zamanda demokraside bir buhran sebebi olarak da görülebilmektedir (Payaslıoğlu 1952: 94- 95). Bu buhranı gidermenin en temel yolu ise, siyasi partilerin iç demokratik olgunluğa kavuşturulmasıdır.

1945 yılı, Türkiye'nin siyasal süreci açısından dönüm yılı olmuştur. San Francisco Konferansı'nda Hasan Saka, Türkiye'de demokratikleşme gelişmelerine izin verileceğini belirterek, değişimin işaretlerini dünyaya ilan etmiştir (Berber 2012: 136). Bunda, savaşta demokratik cephenin başarılı olması da etkili olmuştur (Nadi 1964: 307). Savaş ve mevcut toplumsal baskı nedeniyle Türkiye, çok partili siyasi hayata geçiş sürecine girmiştir. Bu süreçte, CHP içerisinde mevcut olan "İnönücüler" ve "Bayarlılar" hizbinin daha belirgin hale geldiğini söyleyebiliriz (Goloğlu 2017b: 429). Nihayet, 1 Ocak 1945'te Millet Meclisi'ne gelen toprak reformuna ait kanun, sert tartışmalar neticesinde 11 Haziran 1945'te kabul edilmiştir. Bu reformla 500 dönümden fazla arazisi olan vatandaşların topraklarının kamulaştırılması (millileştirilmesi) ve bu toprakların köylülere dağıtılması amaçlanmıştır (Ahmad 2010: 27). Toprak meselesi, CHP içerisinde özellikle geniş toprak sahibi milletvekillerinin eleştirisine neden olmuş ve nihayet parti içerisindeki muhalif oluşumu kuvvetlendirmiştir.

1945 yılında aynı zamanda Cemiyetler Kanunu'nda yapılmış olan değişikliklerle, cemiyet ve partilerin izne tabi olmaksızın sadece beyanname vermek suretiyle kurulması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 37). Bu değişiklik, yeni bir parti kurmayı kolaylaştırmıştır. Nihayet, uzun bir aradan sonra ikinci bir parti olan Milli Kalkınma Partisi, İstanbul'da 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan tarafından kurulmuştur (Erer 1963: 21; Tökin F. H. 1965: 78; Ahmad 2010: 29). Bakanlar Kurulu, bu partinin "milli" unvanını kullanmasına ise 5 Eylül 1945'te izin vermiştir (BCA, Dosya: 1311, Fon Kodu: 030.18.01.02 Yer No: 109.55.3). Böylece Türk siyasi hayatında 1960 yılına kadar kesintisiz çok partili siyasal süreç başlamıştır.

Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşundan sonra diğer siyasi partilerin kurulması da hız kazanmıştır. Meclis'te toprak reformu kapsamında yaşanan tartışmalar, CHP içerisinde ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP içerisinde geliştirmiş oldukları muhalif politikalar ve gazetelerde yazmış oldukları yazılar, 21 Eylül 1945'te parti divanında değerlendirilmiş ve parti ile ilişkilerinin kesilmesine karar verilmiştir (Goloğlu 2017b: 432- 433). Celal

Bayar ise, 1 Aralık 1945'te yaptığı açıklamada yeni bir parti kuracaklarını belirtmiştir. Nihayet yeni bir parti hazırlığı başlamış ve kurulacak yeni partinin tüzük ve programını Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü hazırlamışlardır. Bunlara kısmen Refik Şevket İnce ve Dr. Tevfik Rüştü Aras da katılmıştır (Toker 1970: 106- 107). Nihayet, 7 Ocak 1946'da Ankara'da yeni bir parti olarak Demokrat Parti'nin kurulduğunu görüyoruz (Cumhuriyet Halk Partisi 1962: 37; Erer 1963: 21). Demokrat Parti Nizamnamesi'nde, partinin Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş siyasi bir cemiyet olduğu belirtilmiş, parti kurucuları arasında ise dört kişinin ismi yer almıştır. Bunlar; Celal Bayar, Prof. Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'tir (BCA, Dosya: A33, Fon Kodu: 030.01 Yer No: 34.204.2, 46- 47; BCA, Dosya: A33, Fon Kodu: 030.01 Yer No: 34.204.2, 2). Türk siyasetinde etkin rol üstlenecek olan Demokrat Parti, 1960 yılına kadar siyaset sahnesindeki yerini böylece almıştır.

1939 yılında yapılan CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen programda mebus seçimlerinin yenileneceği belirtilmiş, vatandaşın yakından tanıdığı ve emniyet duyduğu kişilere oy verebilmesi için iki dereceli seçimin demokrasinin ameli icaplarına daha uygun olduğu vurgulanmıştı (Cumhuriyet Halk Partisi 1939b; 5). Nihayet iki dereceli seçim sistemi usulünden 1946 yılında 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile vazgeçilmiş ve tek dereceli seçim sistemi benimsenmiştir (Resmi Gazete 6 Haziran 1946, 10701; Üskül 2006: 39). CHP dışında diğer siyasi partilerin kurulmasından kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946'da bir seçim gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yeni kurulan siyasi partilerin il ve ilçe teşkilatlanmaları dahi tamamlanamamıştır. Bu seçim, yargı yerine idari organlarca denetlenmiş; gizli oy, açık tasnif yerine açık oy, gizli tasnif sistemi esas alınmıştır. Bu durum, tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Bilgiç 1995: 6- 7). 21 Temmuz 1946 seçimleriyle parti mensuplarının oy gaspını ve seçim hilelerini itiraf ettikleri anlaşılmaktadır (Sakal 2017: 3). Bu seçimlerle ilgili İsmet İnönü'nün Metin Toker'e şunları söylediği nakledilmektedir: "Etrafımızdaki memleketlerin serbest seçimler yaptıklarını görür ve utancımın odamın duvarlarına bakamazdım (Toker 1970: 19)." Bütün bunlar, bir taraftan parti içerisinde liberal söylemler geliştiren, diğer taraftan ise uluslararası kamuoyuna demokratik mesajlar veren CHP'nin 1946 seçimlerinde uygulamış olduğu antidemokratik seçim usulleri ile söylem ve uygulama konusunda bir ikilem yaşadığını göstermektedir.

4. CHP'nin Amerika'daki Siyasi Partiler Hakkında Bilgi ve Görüş Talebi

CHP tarafından Amerika'da bulunan Ahmet Şükrü Esmer'e gönderilen bir yazıda, partinin propaganda ve basın teşkilatının yeniden organize edilmek

istendiği belirtilmiş ve Amerika'daki seçim mevzuatı ve birikimi konularında bilgi talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır (Sakal 2017: 10-11). Amerika'daki seçim mevzuatı ve birikimi yanında siyasi partilerin faaliyetleri de CHP tarafından ilgi konusu olmuştur. Bu kısımda konuyla ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

II. Dünya Savaşı'nı demokratik bir kısım uygulamaları olan devletlerin kazanması, Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde doğrudan etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, kuruluşundan 1945 yılına kadar tek siyasi parti olarak iktidarda kalmıştır. 1923 yılından 1945 yılına kadar, kısa süreler hariç, muhalif bir partinin bulunmaması CHP'nin kendisini yenilemesi bakımından olumsuz bir ortam oluşturmuştur. Savaş yıllarında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün açıklamalarından ve parti merkez teşkilatının genelgelerinden partinin kendisini yenileme, yeni şartlara uygun hale gelme isteğinde, uygulamalarda tezatlıklar olsa da, olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran 29 Kasım 1946'da Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Uran, Amerika'da savaştan önce ve sonra kurulmuş olan siyasi partilerin tüzükleri ve programlarının CHP tarafından incelendiğini belirtmiş ve bu partilere ait tüzükler, programlar ve mümkünse Amerika'daki siyasi partiler hakkında izahat talebinde bulunmuştur (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 3). Uran'ın bu talebine Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, 4 Şubat 1947'de bir cevap yazmıştır. Büyükelçi, Amerika'daki siyasi partilerle ilgili tüzüklerin ve programların gönderildiğini belirtmiş ve konuyla ilgili hazırlanan bir tetkikin de ekte gönderildiğini vurgulamıştır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 1- 2). Bu bilgiler, CHP'nin yabancı ülkelerde ve özellikle Amerika gibi ülkelerde faaliyet gösteren siyasi partileri tanımak istediğini göstermektedir.

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Baydur, Amerika tarihinde birçok partinin kurulduğunu, 1947 yılı itibariyle seçimlere sekiz partinin iştirak ettiğini belirtmiştir. Baydur ayrıca, Amerika'da siyasi hayata demokrat ve repübliken (cumhuriyetçi) partilerin hakim olduğunu ifade etmiştir. Bu iki partiyi temayülleri itibariyle sağ ve sol diye ikiye ayırmak gerekirse; demokratların amelenin çoğunluğunu, zencileri, Yahudiler ve Katolikler gibi ekalliyetlerin oylarını almaları nedeniyle sol; cumhuriyetçilerin ise Amerika'nın kuzeyinde yer alan eski, an'anepereest eyaletleri, büyük sanayi ve ticaret erbabının oylarını almaları nedeniyle sağ şeklinde bir tasnife tabi tutulabileceğini belirtmiştir. Büyükelçi, geçmişteki demokratlarla bugünkü

demokratların, geçmişteki cumhuriyetçilerle bugünkü cumhuriyetçilerin programlarının birbirine uymadığını belirtmiştir. Her iki partinin programlarında kesin olarak bir liberalizmin, muhafazakarlığın veya sosyalizmin olmadığını, esas gayenin halkın her zümresinin memnun edilebilmesine, umumi istek ve taleplerin karşılanmaya çalışıldığını belirtmiştir. Bu yönüyle her iki partinin programlarının birçok konuda birbirine benzediğini vurgulamıştır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 4). Buradan Amerika'daki partilerin ideolojik bir ayrışmadan çok halkın taleplerine yönelik bir politika belirledikleri söylenebilir.

Partilere azalıkta (üyelikte), 21 yaşını dolduran Amerikan vatandaşlarının üye olabildikleri ve parti azalarından aidat alınmadığı, partiye hüviyet varakası verilmediği belirtilmiştir. Aza listesinin mevcut olmaması nedeniyle partilerin toplam aza sayısının bilinmediği ifade edilmiştir. Partilerin, Washington'da bir Milli Komitesinin ve 48 eyaletin her birinde bir Eyalet Komitesinin bulunduğu belirtilmiştir. Şehirlerde Merkezi Komite ve Şehir Parti Reisinin, onun altında Daire Liderinin ve en altta da Mıntıka Müdürünün olduğu vurgulanmıştır. Kazalarda ise Kaza Komitesinin, onun altında da Mıntıka Müdürünün olduğu ifade edilmiştir (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 5). Bu bilgiler, Amerika'da partilerin mıntıkadan başkente kadar bir hiyerarşi içerisinde olduğunu göstermektedir.

Amerika'da partilerin en küçük birimi olan mntıkların idaresinin mntıka müdürlerince sağlandığı anlaşılmaktadır. Mntıkların en küçükünde 300 oy, en büyüğünde ise 600-800 arasında oy verildiği belirtilmiştir. Nüfusun seyrek olduğu yerlerin ise ortalama 50- 100 oydan oluştuğu ifade edilmiştir. Bu mntıklardaki mntıka müdürü parti mensupları tarafından iki yılda bir seçilmekte ve ora halkının ihtiyaçlarında, törenlerinde, hukuki meselelerinde yanında olmakta ve partinin oylarını muhafaza etmeye çalışmaktadır. Mntıka müdürlerine verilen ücretin az olması nedeniyle mahalli bir memuriyet de yaptıkları anlaşılmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 6). Büyük nüfuslu şehirlerde 6- 20 mntıkanın bir araya gelerek daireler oluşturdukları belirtilmiştir. Daire komiteleri, o daireye mensup mntıka müdürlerinin bir araya gelerek oluşturdukları birliği ifade etmektedir. Mntıka müdürleri kendi aralarında bir daire lideri seçmektedirler (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 6). Şehirlerde her daireden bir veya iki temsilci ile şehrin merkezi komitesi oluşturulmaktadır. Nüfusa göre 10- 60 arasında azası bulunan bu komite, kendi içinde şehrin parti reisini seçmektedir. Bu komite ve reis parti işlerinin şehirdeki görevlerini yürütmektedirler. Parti reisi,

amme hizmetlerinde taraftarlarına iş bulmak için de uğraşmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 7). Bu da Amerika'da bulunan siyasi parti temsilcilerinin kendi parti destekçilerinin önemli işleri ile de meşgul olduklarını göstermektedir.

Taşrada muntika müdürlerinin üstünde kaza komiteleri bulunmakta olup, bu komiteler her muntikadan bir veya iki temsilcinin gönderilmesiyle oluşmaktadır. 20- 100 azadan oluşan kaza komiteleri, kendi reisini seçmekte ve bunun yanında ikinci reis, katip, veznedar ve bazen de idare heyeti seçebilmektedir. Komite özellikle seçim dönemlerinde yoğun olarak çalışmakta, seçim planlarını hazırlamakta, para toplamakta ve mücadeleye nezaret etmektedir. Kaza reisi iş bulma konularına da bakmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 7). Buradan, Amerika'da bulunan parti komitelerinin seçimlerde faal olarak görev yaptıkları ve parti taraftarlarına iş bulma konusunda da aracılık ettikleri anlaşılmaktadır.

Eyaletlerde iki yılda bir parti konvansiyonlarının gerçekleştiği ve birkaç gün süren bu konvansiyonlara yüzlerce temsilcinin katıldığı anlaşılmaktadır. Burada partiyi temsil edecek temsilciler ve diğer görevliler seçilmektedir. Bütün parti makamlarının ve komitelerinin en üst kurumunun Milli Komite olduğu belirtilmiştir. Bu Komiteye her eyaletten bir kadın, bir erkek olmak üzere iki temsilcinin iştirakiyle yaklaşık yüz kişiden oluşan bir Milli Komite'nin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Milli Komite'nin merkezi Washington'da olup, yılda bir defa seçim dönemlerinde ise çeşitli defalar toplandığı ifade edilmiştir. Milli Komite'nin 15 üyeden oluşan bir idare heyeti bulunmaktadır. Bu heyet, partinin önemli bütün kararlarını almakta ve uygulamaktadır. Partinin para işlerine bakan bir de mali komitesi bulunmaktadır. Milli Komite'nin başkanının Milli Reis olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Partiyi sevk ve idare eden reisten başka, birisi kadın olmak üzere birkaç ikinci reis, bir katip, bir veznedar bulunmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 8). Partilerde senato ve mebus seçimleri için, meclis azalarından oluşan iki ayrı komitenin teşkil edildiği anlaşılmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 9).

Büyükelçi Hüseyin Ragıp Baydur, ayan ve mebusan meclislerinin heyeti umumisinin isminin kongre olduğunu belirtmiştir. Reiscumhur seçimlerinin dört senede bir yapıldığını belirten Baydur, her partinin bir reiscumhur adayı ve ikinci reis adayı seçmek için "Milli Konvansiyon" isimli büyük bir kongre akdettiğini belirtmiştir. Milli Komite'nin kasım

ayında yapılacak Milli Konvansiyon (Kongre) için ocak ayında hazırlıklara başladığı belirtilmiştir. Partilerin Milli Konvansiyon için eyaletlerdeki aza sayılarını farklı usullere göre belirledikleri anlaşılmaktadır (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 9).

Konvansiyonlarda eyaletler kendi reisicumhur ve ikinci reis adaylarının seçilmesi için çalışmaktadırlar. Daha önceki yıllarda seçilebilmek için üçte iki çoğunluk aranırken 1936 yılından sonra basit çoğunluğun aranmaya başlandığı belirtilmiştir. Parti masraflarının üyelerden aidat alınmaması nedeniyle bağışlarla karşılandığı görülmektedir. 1936 yılı itibarıyla repübliken (cumhuriyetçi) partinin masrafı 14.198.202 dolar iken, demokratların masrafı 23.973.329 doları bulmuştur (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 10). Bu masraf, umumi efkarda infiale neden olmuş ve 1940 yılında çıkarılan bir kanunla bir partinin reisicumhur seçimleri için en fazla üç milyon dolar harcama yapabileceği belirtilmiş, fazlası yasaklanmıştır. Ancak, buna riayet edilmediğini 1940 yılı seçimlerini tetkik eden Ayan Komitesi Reisi Senatör Gillete belirtmiş ve iki namzet için 35 milyon dolar sarf edildiğinin tahmin edildiğini beyan etmiştir (BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 11). Buradan hareketle, Amerika'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde partilerin önemli miktarlarda harcamalar yaptıkları anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'nin Amerika'daki büyükelçisinden siyasi partilerle ilgili bilgiler ve görüşler talep etmesi, partinin kendi programı ve politikalarını gözden geçirmek istediğine bir işaret sayılabilir. II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan siyasi ortamın CHP yöneticileri tarafından yakından takip edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Siyasi partilerin kurulmaya başladığı bir dönemde CHP'nin böyle bir arayış içerisinde olması, parti açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

5. 1946- 1950 Yılları Arasında CHP İçerisinde Yaşanan Diğer Siyasal Gelişmeler

Çok partili siyasal süreç başladıktan sonra CHP'nin de kendi içerisinde bir değişim yaşamaya başladığı söylenebilir (Erdoğan 2017: 276). Bu bağlamda CHP'nin 1946 yılından itibaren propagandaya önem verdiği ve muhalif siyasi parti programlarını yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, CHP genel merkezinin DP'nin seçim gezileri öncesinde ilgili illere bilgilendirme yazıları gönderdiği ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda talimatlar verdiği anlaşılmaktadır (Sakal 2017: 4). Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinden sonra CHP'nin parti içerisinde de bazı değişikliklere gittiğini ve özellikle parti aidiyetlerine önem verdiği anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilmiş olan kurultaylarda delegelerin

ihtiyaçlarının karşılanması konusuna son derece önem verilmiştir. 1946 yılında yapılmış olan kurultayda da delegelere aynı özen gösterilmiştir (Uzun 2013: 144). Çok partili siyasi hayata geçişten sonra, CHP'nin yeni siyasal düzene uyum sağlayabilmek amacıyla parti tüzük ve programında çeşitli değişikliklere gittiği anlaşılmaktadır. Bu değişikliklerde hiç şüphesiz parti kurultaylarının ve parti müfettişlerinin etkili olduğu görülmektedir (Çakmak 2017: 323). Parti müfettişlerinden bu dönemde CHP'nin çeşitli beklentileri olmuştur. Parti teşkilatlarının halk arasındaki sevgi durumu, partililer arasındaki bağlılık ve geçimsizliklerin kontrol edilmesi görevi parti müfettişlerinden beklenmiştir (Çakmak 2017: 323). Tüzükte yapılan değişiklikler kapsamında CHP'nin 1946 Kurultayında tüzükteki "değişmez genel başkan" ifadesi "genel başkan" haline getirilmiştir. Genel başkanın dört yılda bir parti milletvekilleri arasından kongrede seçileceği hükme bağlanmıştır (Uzun 2013: 152).

21 Temmuz 1946 seçimleri ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947 tarihli beyannamesi arasındaki dönem, CHP içerisinde yol ayrımlarının yaşandığı bir dönem olarak da nitelenebilir. Bu dönemde Başbakan Recep Peker'in muhalefete yönelik sert yaklaşımı, CHP içerisindeki ılımlıları rahatsız etmiştir (Berber 2012: 144). Recep Peker'in muhalefete yönelik sert politikası, CHP içerisinde karşıt bir grubun oluşmasını sağlamıştır. 26 Ağustos 1947 tarihinde CHP içerisindeki tartışmalar üzerine Recep Peker'in güvenoyu talep etmesi üzerine 303 kişi güvenoyu vermiş, ancak 34 kişi güvensizlik oyu vermiştir. 34'ler kendilerine İsmet İnönü'yü de katarak "35'ler" olarak anılmalarını sağlamışlardır. Peker, güvenoyu almış olsa da CHP içerisinde bu kadar güvensizlik oyu verilmesi dikkate değer bir durumdur (Berber 2012: 145- 146). 35'lerin muhalefetine mukavemet göstermeyen Peker, kendisinin bir gün görevden alınacağını da hissetmiş olacak ki, sağlık mazereti ile 9 Eylül 1947'de Başbakanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. Bu durum, 35'lerin başarısı olarak değerlendirilebilir. 35'lerin başarısı, sertlik karşıtı politikanın kuvvetlenmesini sağlamıştır (Berber 2012: 144- 148).

CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran tarafından, 20 Kasım 1946'da il başkanlıklarına gönderilen yazıda, parti tüzük ve programında günün değişen koşullarına uygun olarak yapılması istenen değişikliklere dair önerilerde bulunulabileceği belirtilmiş, önerilerin 20 Aralık'a kadar bildirilmesi istenmiştir. VII. Kurultay öncesinde parti genel merkezinin bu talebi, parti tabanında heyecan yaratmıştır (Uzun 2012: 107; Çakmak 2017: 326- 327). Hilmi Uran'ın yazısına teşkilatlardan geri bildirim yapılmıştır.

Teşkilat taleplerine bakıldığında; kurultay seçim sürelerinin uzatılması, partiye üye olmada yaşın on sekize indirilmesi, üyelere yönelik cezalarda ilçelerden onay alınması, partide partililerin milletvekillerinden daha fazla söz sahibi olabilmeleri gibi konularda taleplerde bulunduğu anlaşılmaktadır (Uzun 2012: 107- 108). Delegelerin de taleplerini parti üst yönetimine aktardığı anlaşılmaktadır. Mahalli memurların halka karşı gösterdikleri zorlukların önlenmesi, memurların liyakate göre belirlenmesi, hükümet üzerinde etkin olunması, partinin gençleştirilmesi, çiftçiyi ve köylüyü kalkındırmak için gerekli tedbirlerin alınması bu taleplerden bir kısmını oluşturmaktadır (Uzun 2012: 108). Bu talepler, birçok konuda memnuniyetin olmadığını göstermektedir.

CHP'nin 1947 yılındaki VII. Kurultayı, delegelerin kendilerini ifade etme, eleştirilerini söyleyebilmeleri açısından önceki kurultaylardan farklılık arz ettiği söylenebilir (Çakmak 2017: 325). 1947 Kurultayında organizasyon, tüm ayrıntılar düşünülmüş yapılmıştır. Bu kapsamda delegelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanmasına özen gösterilmiştir. Delegelerin istasyonlarda partililer tarafından karşılanması ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bir partilinin görevlendirilmesine önem verilmiştir. Delegelerin taşları için dahi ödenek ayrıldığı anlaşılmaktadır (Uzun 2012: 107).

CHP'nin 1947 Kurultayı, kamuoyu tarafından da yakından takip edilmiştir. Gazetelerin demokratikleşme konusunda CHP'den önemli beklentiler içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. CHP'nin 1947 yılındaki Kurultayına asker yahut diğer bürokratların katılmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle CHP'nin tek parti dönemi alışkanlıklarından uzak bir yaklaşım sergilediği söylenebilir (Uzun 2012: 109, 111). Diğer taraftan 1947 yılı Kurultayında konuşan İsmet İnönü, CHP Genel Başkanlığından ayrılarak partiler üstü bir konumda olmak istediğini belirtmiş ve bu durum da kamuoyu tarafından olumlu karşılanmıştır (Uzun 2012: 114). Daha önce de İsmet İnönü "12 Temmuz Beyannamesi" ile kendisini partiler üstü bir konumda tutmuş, partilere eşit mesafede olduğunu söylemişti (Kaştan 2006: 132). CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran da kurultayda yapmış olduğu konuşmasında, partinin en alttan en üste doğru gizli oylu bir seçimle teşkilatlanmasına ve partililerin güvenini ve sevgisini elde etmiş kişileri göreve getirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Uran ayrıca, partileri için seçim emniyetini sağlamanın seçimi kazanmaktan daha öncelikli olduğunu vurgulamış, demokrasi rejiminin ülkeye yerleşmesi ve siyasi partilerin arzulanıkları gibi çalışmalarını istediklerini belirtmiştir (Uzun 2012: 116).

1947 yılı Kurultayında CHP delegeleri ve milletvekilleri tarafından, partinin muhalefet karşısındaki başarısızlığı da sorgulanmıştır. Görülen en önemli eksikliklerden birisi, partinin propaganda yapma konusu olmuştur. Diğer

başarısızlık nedeninin ise, ocaklarla parti yönetimi arasında iyi bir iletişimin kurulamaması olduğu belirtilmiştir. CHP'nin başarılı olabilmesi için nelerin yapılması gerektiği de sıralanmıştır. Bu kapsamda; partinin halkın taleplerini dinleyerek çözüm bulmaya çalışması, devlet dairelerindeki işlerin çözülememesinden kaynaklanan sorunların giderilmesi yolunda çözüm üretilmesinin yararlı olacağı vurgulanmıştır (Uzun 2012: 117- 118). Nihayet CHP'nin 1947 yılı kurultayında, parti tüzüğü ve programında çok partili rejime uygun değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Parti, 1947 Kurultayında bir kısım değişiklikleri gerçekleştirilmemiş olsa idi, 1950 seçimlerindeki başarısızlığının daha da büyük olabileceğini söylemek tahminden öte bir değerlendirme olurdu (Karpas 2010: 476, 479).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947 tarihli bildirisi ile, cumhurbaşkanının politika üstü olduğu belirtilmiş ve partilere karşı eşit mesafede olunacağı açıklanmıştır (Lewis 1998: 306). Diğer taraftan CHP içerisinde liberal düşüncedeki vekillerin sayısı artmaya başlamış, Recep Peker'in başbakanlıktan ayrılmasından sonra ise liberal grup önemli bir güç elde etmiştir (Lewis 1998: 307). Peker'in istifasından sonra Başbakan olan Hasan Saka liberal eğilimleri olan bir siyasetçi olarak parti açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Ahmad 2010: 46). Saka'dan sonra 1949 yılı Şubat ayında başbakan olan Şemsettin Günaltay ise, demokrasinin yerleşmesine samimiyetle çalışacağını açıklamıştır (Lewis 1998: 308). Günaltay'ın başbakanlığı döneminde dini konularda da bazı liberal düzenlemeler yapılmıştır (Ahmad 2010: 51). Bu dönemde ılımlı bir politikanın sürdürüldüğü söylenebilir. Nihayet 1950 yılı Şubat ayında kabul edilen Seçim Kanunu ile daha demokratik bir seçim zemini oluşturulmuştur (Lewis 1998: 311). TBMM'de 16 Şubat 1950'de kabul edilen ilgili kanunda gizli oy açık sayım ilkesi kabul edilmiştir (Koçak 2011: 192). Parti yöneticilerinin 1946 sonrasında 1950 seçimlerine kadar uygulamış oldukları ılımlı kimi politikaların, partinin 1950 seçimlerinde daha büyük bir mağlubiyet yaşamasını engellediği söylenebilir.

Sonuç

20. yüzyılın ilk büyük savaşı olan I. Dünya Savaşı ile birçok ülkenin sınırları değişmiş, milyonlarca insan çeşitli mağduriyetlerle karşı karşıya kalmıştır. Savaşta devletlerinden birisi olan Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmek istenen şartlar, Milli Mücadele ile akamete uğratılmıştır. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi ile yeni devletin temelleri atılmış, millet egemenliğini öngören bir yönetim sisteminin de oluşturulması

amaçlanmıştır. Milli Mücadele, yokluk ve imkânsızlıklara rağmen bir milletin elde etmiş olduğu başarıyı göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Cumhuriyetin ilanı ile yeni Türk Devleti'nin siyasal rejimi belirlenmiş, halkın yönetime katılması amaçlanmıştır. Meşrutiyet döneminde örnekleri bulunan partilerin yeni dönemdeki siyasal sistemle devamlılığı sağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede yeni devletin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yılına kadar devlet yönetimi ile bütünleşik bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle 1936- 1939 yılları arasında parti genel sekreterinin içişleri bakanı olması ve parti il başkanlarının da vali olmaları buna açık birer örnektir. Bu durum aynı zamanda, partinin devlet desteğinde faaliyet yürüttüğünü göstermektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan sonra iki defa çok partili siyasal hayata geçiş denemesi yapılmış ancak, başarılı olunamamıştır. Bu durum, demokratik siyasal yaşam açısından önemli bir eksiklik olarak bir süre devam etmiştir. 1945 yılına kadar tek başına yönetimde söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşamıştır. Cumhuriyetle yönetilen bir ülkede tek partiden başka bir partinin olmaması, hem iç hem de dış kamuoyunda ciddi eleştirilere neden olmuştur. Bu durumu bizzat kendi içerisinde yaşayan Cumhuriyet Halk Partisi, parti kurultaylarına önem verdiği gibi teşkilatlarına göndermiş olduğu genelgelerle üyelerin, delegelerin ve vatandaşların isteklerine, taleplerine önem verilmesi konusunda uyarılarda bulunmuş, söz hakkının kısıtlanmaması konusu üzerinde durmuştur. Teşkilatların bu konularda uyarılması, tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin halktan kopmama ve eleştirileri en aza indirme isteğinde olduğunu göstermektedir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel sıkıntılar yaşayan Türk halkı, tek parti döneminde yaşanan çeşitli baskılar nedeniyle bunalmış, II. Dünya Savaşı ile birlikte bu bunalım doruk noktaya ulaşmıştır. Yaşanan bütün bu sıkıntılar, halkın büyük çoğunluğunun Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşmasına neden olmuştur. Savaş yıllarında yaşanan kıtlık ve yokluk da, bu uzaklaşmayı derinleştirmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda savaş dışında kalmayı tercih etmiş olmasına rağmen, önemli miktarda askerini savaşa hazır tutmak zorunda kalmıştır. Bu durum, ülke ekonomisini oldukça sarsmıştır. Diğer taraftan çeşitli demokratik uygulamalarla yönetilen devletlerin savaşta başarılı olması, Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Çok partili siyasal hayata geçişte etkili olan bu durum, tek parti döneminin kapanmasına katkı sağlamıştır. İç kamuoyu baskısı da bu süreçte doğrudan etkili olmuştur. Demokrasinin yaygın olarak konuşulmaya başladığı bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet

İnönü, yeni partilerin kurulmasına izin verileceğine dair açıklamalar yapmaya başlamıştır. Bütün bunlar, iktidar partisinin murakabesi açısından önemli olan çok partili siyasal sürecin başlamasını hızlandırmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin halkın eleştirilerini en aza indirmek için parti teşkilatlarını uyardığı ve bu süreçte yenilenme isteği içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. İç ve dış baskılar sonucunda 1945 yılında ikinci bir siyasi partinin kurulmasına izin verilmesi ile çok partili siyasal hayatın da önü açılmıştır. Kendi içerisinde ayrılan milletvekillerinin de içinde bulunduğu yeni ve farklı siyasi partilerin kurulması, halkın uzun süredir beklediği bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. İktidara alternatif partilerin bulunması, milletin farklı tercihlerini ortaya koymasına bakımından son derece önemlidir. Birden çok partili bir süreç, milletin parti tercihinde seçim olanağı sağlamaktadır. Kısa aralıklarla büyük savaşlara muhatap olan bir millet; yokluktan, baskıdan ve imkansızlıklardan kurtulabilmek amacıyla, kurulan diğer siyasi partilere birer umut ışığı olarak bakmıştır. İdari baskının ve kılığın yaşandığı bir dönemden sorumlu olarak Cumhuriyet Halk Partisi gösterilmiş, partinin kendini yenileme çabaları halkın büyük çoğunluğu tarafından yeterli görülmemiştir. Bunu fark eden Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili siyasal sürecin başlamasından sonra da bir kısım değişikliğe gitmiş ancak, istediği başarıyı elde edememiştir. Sonunda, 1950 genel seçimlerini kaybederek iktidarı Demokrat Parti'ye teslim etmiştir. Nihayet bu sonuç, milletin sorunlarına çözüm arama ve sıkıntılarını ortadan kaldırma isteğinin sandığa yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça / Reference

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 1.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 2.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 3.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 4.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 5.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 6.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 7.

- BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 8.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 9.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 10.
BCA, Dosya: ?, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 11.60.24, 11.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 1.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 2.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 3.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 4.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 5.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 6.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 7.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 8.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 9.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 10.
BCA, Dosya: 3. Büro, Fon Kodu: 490.01 Yer No: 605.94.5, 11.
BCA, Dosya: 1311, Fon Kodu: 030.18.01.02 Yer No: 109.55.3.
BCA, Dosya: A33, Fon Kodu: 030.01 Yer No: 34.204.2, 46- 47
BCA, Dosya: A33, Fon Kodu: 030.01 Yer No: 34.204.2, 2.

B. Resmi Yayınlar

- TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1944, Devre: VII, Cilt: 14.
TBMM Tutanak Dergisi, 01.11.1945, Devre: VII, Cilt: 20.
Resmi Gazete, 6 Haziran 1946, Sayı: 6326.

C. Siyasi Parti Yayınları

- Cumhuriyet Halk Fırkası (1931), *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası.
Cumhuriyet Halk Partisi (1935a), *CHP Programı*, Ankara: Ulus Basımevi Yayını.
Cumhuriyet Halk Partisi (1935b), *CHP Tüzüğü*, Ankara: Ulus Basımevi.
Cumhuriyet Halk Partisi (1938a), *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara.
Cumhuriyet Halk Partisi (1938b), *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi (İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 tarihine kadar)*, Cilt: 12, Ankara: Ulus Basımevi.
Cumhuriyet Halk Partisi (1939a), *CHP Nizamnamesi*, Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi (1939b), *CHP Programı*, Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi (1961), *Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Mevzuatı*, Ankara: Seçim Yayınevi.

Cumhuriyet Halk Partisi (1962), *CHP 39. Yıldönümü (9.9.1962)*, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu (1962), *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tarihçesi*, İstanbul: Şevket Ünal Matbaası.

Cumhuriyet Halk Partisi (1963), *Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP*, Ankara.

D. Tetkik Eserler ve Hatıralar

AHMAD, Feroz (2010), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 4. Baskı.

AKŞİN, Sina (2017), *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BİLGİÇ, Sadettin (1995), *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

EKİNCİ, Tarkan Ziya (2004), *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*, İstanbul: Cem Yayınevi Yayını.

ERER, Tekin (1963), *Türkiye'de Parti Kavgaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.

EROĞUL, Cem (1998), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayını.

GOLOĞLU, Mahmut (2017a), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- II Tek Partili Cumhuriyet (1931- 1938)*, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GOLOĞLU, Mahmut (2017b), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- III Milli Şef Dönemi (1939- 1945)*, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HUNTINGTON, Samuel P.- DOMİNGUEZ, Jorge I. (1975), *Siyasal Gelişme (Çeviren: Ergun Özbudun)*, Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

İPEKÇİ, Abdi (1969), *Liderler Diyor ki*, İstanbul: Ant Yayınları.

KARPAT, Kemal H. (2007), *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876- 1980 (Çev. Esin Soğancılar)*, Ankara: İmge Yayınları.

KARPAT, Kemal H. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KARPAT, Kemal H. (2011), *Türk Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

KOÇAK, Cemil (2016), *Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KUMAŞ, Rahmi (1999), *CHP'nin Soyağacı*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

LEWİS, Bernard (1998), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

NADİ, Nadir (1964), *Perde Aralığından*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

PAYASLIOĞLU, Arif T. (1952), *Siyasi Partiler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: İstiklal Matbaacılık.

TOKER, Metin (1970), *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

TÖKİN, Füruzan Husrev (1965), *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi (1839- 1965)*, İstanbul: Elif Yayınları.

TÖKİN, İsmail Hüsrev (1946a), *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dünya ve Cemiyet Görüşü*, Ankara: Ülkü Basımevi.

TÖKİN, İsmail Hüsrev (1946b), *İsmet İnönü (Şahsiyeti ve Ülküsü)*, Ankara: Ülkü Basımevi.

TURAN, Şerafettin (2000), *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi: Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Tüses Yayınları.

ÜSKÜL, Zafer (2006), *Türk Demokrasisi'nde 130 Yıl (1876- 2006)*, Prof. Dr. Bülent Tanör'ün Anısına Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, İstanbul: TÜSİAD Yayını.

YÜCEKÖK, Ahmet N. (1983), *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlatmentonun Evrimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 533.

E. Makaleler

ALBAYRAK, Mustafa (2014), "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı", *Ankara Barosu Dergisi*, s. 295- 312.

BAL, Serhat (2013), "CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", *BELGİ Dergisi*, Sayı: 6, s. 731- 741.

BERBER, Şarika Gedikli (2012), "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 131- 150.

ÇAKMAK, Fevzi (2017), "Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945- 1950)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XVII/34, s. 319- 348.

DUMAN, Önder (2017), "Tek Parti Döneminde CHP'de Bir Parti İçer Demokrasi "Denemesi": 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle "İstişare", *ÇTAD*, Yıl: 13, Sayı 26, s. 208- 235.

ERDOĞAN, Caner (2017), "Tek Parti İktidarı Dönemi'nde (1923- 1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 51, s. 270- 279.

KAŞTAN, Yüksel (2006), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938- 1950)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, s. 123- 138.

KOÇAK, Cemil (2011), "Siyasi Tarih (1923- 1950)", *Türkiye Tarihi 4 (1908- 980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2011, s. 127- 227.

MUTLU, Sevda (2013), "Tek Parti Döneminde Parti- Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: "Dilek Sistemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 86, s. 53- 102.

SAKAL, Fahri (2017), "Tek Parti Dönemindeki CHP Propaganda Anlayışından Propaganda ve Yayın Bürosu'nun Kuruluşuna", *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt: 7, Sayı: 12, s. 1- 23.

SALEP, Mustafa (2012), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi" *History Studies*, Volume 4, Issue 4, s. 317- 345.

TINAL, Melih (2017), "İsmet İnönü'nün Kuzey Anadolu Ziyaretine İlişkin Gözlemler (6- 13 Aralık 1938)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 52, s. 436- 442.

UZUN, Hakan (2012), "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XII/25, s. 101- 139.

UZUN, Hakan (2013), "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/ 26, s. 139- 161.

F. Ansiklopedi

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986), Cilt: 6, Milliyet Yayınları, İstanbul: İnterpres Basın ve Yayıncılık.

G. İnternet Adresi

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (Erişim Tarihi: 01.06.2019)

